

חבל נחלתו

אבל לענין בכורים רק חטים ושעורים ממש נחשבים לז' מינים דאינם שבח ארץ ממש ע"כ חטים קודם להם, אבל לענין לחם חשובים".

מסקנות

א. אע"פ שיש מקום לומר שכל חמשת מיני דגן שייכים במצוות המקדש מפני שהם מעין תולדות לחיטין ושעורין, בכ"ז רוב המנחות מובאות רק מסולת חיטין, ומנחת העומר ומנחת סוטה רק משעורין (אם כי יש ממפרשי הירושלמי שהעלו ניתן להביא מנחות שעורים משבולת שועל).
ב. לגבי שבעת המינין נחלקו האחרונים האם מותר ואולי אף חייבים להביא מכוסמין שבולת שועל ושיפון, מפני שהם כלולים בתוך חיטה ושעורה.

וכך כתב לגבי שאלה זו בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' מג אות ב):

"ט"ז ס"ק ב', חמשת מיני דגן כולל גם כוסמין שבולת שועל ושיפון, דגם הם חשובים, ועוד משום עיקר חיות האדם בזה, עיין בלבוש בהגה מה שהעירו מסי' קס"ח דחטים קודמין לכוסמין, ולכאורה הטעם דאינם ממין שנשתבח א"י וכ' הלבוש דאינו, רק הטעם משום דאינם מוזכרים בפירוש בפסוק, כחטים ושעורים, ואע"פ דא"כ יוקדם לה חמשת מיני פירות שהם הוזכרו בפירוש בפסוק, לזה כ' דאהני הך טעמא דעיקר חיות האדם, משא"כ הפירות, ובאמת בטעם קדימת חטים לכוסמין בסי' קס"ח אפשר עוד להבין לנכון למש"כ הפ"י פסחים ל"ז ע"ב והגרעק"א פ"ק דבכורים דאעפ"י שכוסמין וכ' ממין שבעה לענין שאר דברים,

סימן מח

לא תהיה לו כנושה

תהי דומה עליו כאלו הלוייתו, אלא כאילו לא הלוייתו, כלומר לא תכלימהו". היינו מותרת ההתעניינות והשאלה אך אסורה הדחיקה בחזקה.

והרשב"ם באר: "כשיגיע זמן הלואה לגבות אל תדחק אותו לקחת משכון, כדכתיב: והנושה בא לקחת וגו', או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו. כל נושה כשמגיע הזמן בא לקחת משכון". ולפי הרשב"ם האיסור הוא אך על לקיחת משכון, אבל אפשר לדחוקו לשלם את החוב. פירוש של הרשב"ם אינו להלכה ועוברים בלאו אף אם אין לוקחים משכון אלא דוחקים את הלווה לתשלום ואין לו. אמנם יעויין

שאלה

מתי אדם עובר על "לא תהיה לו כנושה"? ואיך הוא יכול לגבות חוב בלא לעבור על הלאו, אם המלוה ידרוש את התשלום הרי יעבור ב"לא תהיה לו כנושה", וכי אין דרך לכפות על לווה שאינו משלם בהגיע זמן תשלום בלא לעבור על הלאו?

תשובה

א. נאמר בפרשת משפטים (שמות כב, כד): "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה לא תשימון עליו נשך". מפרש רש"י: "לא תהיה לו כנושה – לא תתבענו בחזקה, אם אתה יודע שאין לו, אל

רב דימי אמר: מנין לנושה בחבירו מנה, ויודע שאין לו, שאסור לעבור לפניו – תלמוד לומר לא תהיה לו כנושה. רבי אמי ורבי אסי דאמרי תרוייהו: כאילו דנו בשני דינין, שנאמר (תהלים ס"ו) הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים."

ומפרש הרב יצחק קארו (דודו של מרן בעל השו"ע) **בספר תולדות יצחק** (בראשית ד): "ולזה אמר ויחזר לקין מאד, ופניו אדומים, ויפלו פניו, פי' פניו לבנים או ירוקים, ואמר לו הקב"ה לשני דברים, למה חרה לך להנקם מפניך אדומים, ולמה נפלו פניך מצד כלימה ופניך לבנים, וזה הוא מה שאמרו רבותינו ז"ל פרק איזהו נשך [שם עה ב], מנין לנושה בחבירו מנה ויודע שאין לו שאסור לעבור לפניו, שנאמר לא תהיה לו כנושה; רב ביבי אמר כאלו דנו בשני דינין, שנאמר הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים, פירוש שהלוח כשעובר המלוה לפניו ואין לו, יש לו כלימה וגם הכעסה, לפי שעבר לפניו להכלימו, מצד הכעסה פניו אדומות, וזהו דין אש שיוצא הדם לחוץ ופניו אשיות, ומצד הכלימה פניו לבנות, וזהו דין מים, שמי שנכנס במים קרים כלו הפך לבן, שקרירות המים סבה שבורח הדם מצד חוץ לצד פנים, זה דעתי בזה המאמר ובוה הפסוק, והוא פי' נאה."

ובספר הבתים (לרב זוד כוכבי מתקופת הרשב"א) **לאחר שהביא את דברי הרמב"ם בספר המצוות כתב:** "כונת אזהרה זו מבוארת בעצמה ומה שבאר רבותינו בתכלית ההרחקה שאסור לפניו לצער, כי צער גדול הוא לבעל נפש טובה כשלוה ואין לו לשלם כי אם יעבור תמיד לפניו יתבייש ויעמוד בצער או יברח מפניו, וכשם שאסור למלוה לתבוע כך אסור ללווה לכבוש ממון

בהמשך שיש מן האחרונים שסבר שמן התורה עובר רק בנטילת עבוט.

וכתב ספר החינוך (מצ סז): "משרשי המצוה, לקנות לנו מדת החסד והחנינה והחמלה, וכשיהיו קבועות לנו אז נהיה ראויין לקבלת הטובה ויושלם חפץ השם יתברך בנו שחפץ השם יתברך להטיב בעולם הזה ובעולם הבא."

ב. נאמר במשנה בבבא מציעא (פ"ה מ"א): "ואלו עוברין בלא תעשה המלוה והלוה והערב והעדים וחקמים אומרים אף הסופר עוברים משום (ויקרא כ"ה) לא תתן ומשום (שם) בל תקח מאתו ומשום (שמות כ"ב) **לא תהיה לו כנושה** ומשום (שם) ולא תשימון עליו נשך ומשום (ויקרא יט) ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלהיך אני ה'". **השאלה המתעוררת היא מה הקשר בין הלאו שאנו עוסקים בו לרבית.**

בתורת חיים (ב"מ עה ע"ב) **עונה:** "לכאורה תימה דלא תהיה לו כנושה לאו במלוה ברבית תליא דכל המלוה את חבירו אפילו בחנם כשהוא דוחקו לשלם ואין לו עובר בלא תהיה לו כנושה, וי"ל דהמלוה את חבירו בחנם אע"פ שקובע לו זמן לפרעון אפילו הכי כשמגיע הזמן ואין לו לשלם אין המלוה דוחקו לשלם כי אינו חושש אם ימתין לו עוד זמן מה לכך מסתמא אינו עובר בלא תהיה לו כנושה, אבל המלוה את חבירו בריבית וקובע לו זמן מיד כשמגיע זמנו הוא דוחקו לשלם כי חושש הוא שלא יהיו מעותיו בטלות אצל הלוה אפילו שעה אחת כיון דמעיקרא לא הלוה לו אלא אדעתא דאגר נטר".

היינו בהלואה ברבית כוונת הרווח גורמת יותר לעבור על הלאו הזה.

ג. ובגמרא (ב"מ עה ע"ב) **נאמר:** "כי אתא

חבל נחלתו

דוקא.

נלענ"ד שהתורה החמירה דוקא בהלואה שהיא גמילות חסדים על כך שהמלוה לא יבייש את הלווה. אלו דברי הרמב"ם בספר המצוות: "והמצוה הרל"ד היא שהזוהירנו שלא לבקש המלוה מן הלווה כשנדע שאינו יכול לפרעו". גמילות החסד צריכה להיות שלמה ואם אין אין לדרוש ממנו. ומכאן שדוקא בהלואה חיבים בגמילות חסדים מעין זו, אבל אם שוכר פועל ואין לו מה לשלם לפועל או מזיק לניזק או קונה למוכר – אפילו זקף את החוב במלוה לא מוטל על הניזק או המוכר או הפועל לאו של 'לא תהיה לו כנושה'.

הגר"ח קנייבסקי (דרך שיחה פר' משפטים) השיב שאף בשכירות עוברים בלאו זה אם השכיר פונה לשוכר שישלם את שכרו מפני שמצער. ולענ"ד יש להעיר שאם מבינים את המצוה כהמשך של חיוב גמ"ח של הלווה ולא כחיוב עצמאי לצער את החייב מובן מאד מדוע איסור זה קיים רק בהלואה. ולכאורה לפי דברי הגר"ח קנייבסקי אף המזיק שחייב בתשלומים למזיק אסור לדחוקו אם זקפו וזה לא שמענו ואף לא מסתבר, וכי מוטל על הניזק לרחם על המזיק ולא לדחוקו לתשלום נזקו ובמיוחד אם הזיק בכוונה?!¹ וכן השוכר שכיר הרי 'אליו הוא נושא את נפשו' ואף השוכר חייב להשכיר עצמו כדי לשלם לשכירו וא"כ מדוע שיהיה אסור לדחוקו.

חברו שמאמר אל תאמר לרעך לך ושוב ומחר אתן ויש אתן. וכן אסור ללזות ולהוציא שלא לצורך ולאבד עד שלא ימצא בעל חוב מאין יגבה. אעפ"י שהמלוה עשיר גדול והעושה זה רשע שנאמר לווה רשע ולא ישלם. וצו חכמים יהיה ממון חברך חביב עליך כשלך".

וכך כתב הרמב"ם בהלכות מלוה ולוה (פ"א ה"ב): "כל הנוגש העני והוא יודע שאין לו מה יחזיר לו עובר בלא תעשה שנאמר לא תהיה לו כנושה". ובהלכה הבאה הביא את דברי הגמרא באיסור להיראות לפניו. והעיר הלח"מ שעל התביעה עובר בלאו ועל ההתראות לפניו עובר באיסור דרבנן.

ומצאתי בשו"ת באר משה (ח"ח סי' כו) שכתב: "נשאלתי איך ינהג המלוה לבקש מעותיו מהלוה שאומר שאין לו ממה לשלם, והמלוה ירא לנפשו מלעבור על לאו דלא תהיה לו כנושה... השבתי בודאי כשהגיע זמן הפרעון מותר לו להמלוה לילך אל הלווה ולבקשו שיפרע לו חובו. אולם אד"כ לא יבקש ממנו כשנדע בעיר ובין חבריו שאין לו לפרוע. ובכח"ג כשידוע שאין לו אז אפילו להראות עצמו לו יותר מדי איסור גמור הוא אפילו איננו מבקש ממנו בעל פה".

ד. אם נסכם את גדר הלאו יצא שהוא על דחיקת וביוש הלווה לתשלום כאשר אין לו מה לשלם. נשאלת השאלה הרי יש לנו לאו של אונאת דברים והרבו חז"ל בחומרת איסור הלבנת פנים, ומדוע הוסיפה התורה לאו מיוחד במקרה זה

1. הערת הרה"ג אביגדר נבנצל רב העיר העתיקה ירושלים: הלא יודע שאין לו ולמה ידחוקנו? תשובת המחבר: אולי זה נכון שאין תועלת בדחיקה, אבל לענ"ד אינו עובר בדחיקה בלאו של: "לא תהיה... כנושה".

יתבענו, על כן אין איסור כלל רק ביודע שאין לו. וכן כתב בספר פלא יועץ (ערך חוב). דבריו בעניין הספק צ"ע לענ"ד. וטעם הדבר שכל מלוה מסופק ביכולתו של הלווה להשיב וא"כ הלאו ממעט את יכולתו לתבוע את חובו.

ומדברי המנ"ח משמע שאם תובעו בבית דין ואין לו עובר בלאו. אולם מהמשך הרמב"ם לא משמע כך. בהמשך פרק א מבאר הרמב"ם את דרך הסידור של בעל חוב היינו הנכסים שמשירים לו.

וכך הוא פותח את הפרק הבא:

"דין תורה שבזמן שיתבע המלוה את חובו. אם נמצאו ללוה נכסים מסדרין לו ונתנין לבעל חובו את השאר כמו שביארנו, ואם לא נמצא ללוה כלום או נמצאו לו דברים שמסדרין לו בלבד ילך הלוה לדרכו ואין אוסרין אותו ואין אומרים לו הבא ראייה שאתה עני ולא משביעין אותו כדרך שדנין העכ"ם **שנאמר לא תהיה לו כנושה**, אלא אומרים למלוה אם אתה יודע נכסים לזה המחוייב לך לך ותפוס אותן". היינו, ההבאה לדין אין בה משום לא תהיה כנושה, אלא רק דחיקתו ע"י שבועה.

ז. ממשיך הרמב"ם בהלכה הבאה: "טען שיש לו והחביא אותן והרי הן בתוך ביתו אין מן הדין שיכנס לביתו לא הוא ולא שליח ב"ד שהתורה הקפידה על זה שנאמר בחוק תעמוד, אבל מחרימין על מי שיש לו ולא יתן לבעל חובו, כשראו הגאונים הראשונים שעמדו אחר חבור הגמרא שרבו הרמאים וננעלה דלת בפני לוי **התקינו שמשביעין את הלוה שבועה חמורה כעין של תורה בנקיטת חפץ שאין לו כלום יתר על דברים שמסדרין לו**, ושלא החביאן ביד אחרים ושלא נתן מתנה ע"מ להחזיר וכולל

ה. נשאלת השאלה האם המלוה שלא קיבל את הלוואתו רשאי לתבוע את הלווה בבית דין או שאסור לו מצד הלאו של 'לא תהיה לו כנושה'. מסדר דברי הרמב"ם ומשתיקתו משאלה זו נראה שאין עובר בכך. בהלכה הבאה (הלכה ד) הרמב"ם עובר לדרך הגביה בבי"ד מן הלווה: "כשיתבע המלוה הלוואתו אנ"פ שהוא עשיר והלווה דחוק וטרוד במזונות **אין מרחמין בדין** אלא גובין לו חובו עד פרוטה אחרונה מכל מטלטלין שימצאו לו, ואם לא הספיקו המטלטלין גובין לו מן הקרקע אחר שמחרימין על מי שיש לו מטלטלין או מי שידע לו מטלטלין ולא יביאם לב"ד, וגובין מכל קרקע שיש לו אנ"פ שהיא משועבדת לכתובת אשתו או לבעל חובו שקדם גובין לזה ואם יבא הראשון ויטרוף יטרוף, טען הלוה שמטלטלין אלו שבידי אינן שלי אלא פקדון הם בידי או שכורין או שאולין אין שומעין לו או יביא ראייה או יגבה מהן בעל חובו".

ונראה מדרך הרמב"ם שדוקא הדחיקה מחוץ לבית דין אסורה, אבל התביעה בבית דין מותרת, ובי"ד יבררו האם באמת אין ללווה במה לשלם.

ו. המנחת חינוך (מצוה סז) כתב: "והנה הר"מ והרב המחבר כתבו דאם יודע שאין לו עובר, וכן הוא בשו"ע חו"מ סי' צ"ז ס"ב. ונראה פשוט דהלאו הוא אם אין לו, ואם המלוה מסופק אם יש לו, ג"כ איסור לתבוע מספק, ככל ספיקא דאורייתא דלחומרא או מן התורה או מדרבנן. וקצת צ"ע על השו"ע שכתב דוקא אם יודע, דלענין איסור באינו יודע נמי אסור, ואפשר דהתורה לא אסרה כלל באינו יודע, כי אין אדם יודע מטמונתיו של חברו, וא"כ ברוב פעמים לא

חבל נחלתו

בשבועה זו שכל שירויח וכל שיבא לידו או לרשותו מאשר תשיג ידו לא יאכיל ממנו כלום לא לאשתו ולא לבניו ולא ילביש אותן ולא יטפל בהן ולא יתן מתנה לאדם בעולם, אלא יוציא מכל אשר תשיג ידו מזון ל' יום וכסות י"ב חדש מזון הראוי לו וכסות הראוי לו, לא אכילת הזוללים והסובאין או בני מלכים ולא מלבושי הפחות והסגנים אלא כדרכו, וכל היתר על צרכו יתן לבעל חובו ראשון ראשון עד שיגבנו כל חובו, ומחרימין תחלה על מי שידע לפלוני נכסים גלויין או טמונין ולא יודיע לב"ד, גם אחר התקנה הזאת אין בעל חוב יכול להכנס לתוך ביתו של לזה לא הוא ולא שליח ב"ד שלא תקנו לעקור גוף התורה אלא הלוח עצמו יוציא כליו או יאמר כך וכך הוא שיש לי מניחין הראוי לו ויוציא השאר וישבע בתקנה זו וכזה דנין ישראל בכל מקומות, נראה לו ממון אחר שנשבע שבועה זו ואמר של אחרים הוא או עסק הוא בידי אין שומעין לו עד שיביא ראיה וכן הורו רבותי".

נראה מדברי הרמב"ם שאע"פ שהשבועה היא בגדר דחיקת הלווה לתשלום, ראו הגאונים צורך לתקן שבועה חמורה כדי להביא את הלווה לידי תשלום חובו ולא לגרום לנעילת דלת בפני הלווים.

בהלכה הבאה מבאר הרמב"ם ששבועת הלווה היא לכל בעלי חובותיו.

ח. בהלכה ד (פ"ב) מבאר הרמב"ם שיש אפשרות לחזור ולעבור בלא תהיה לו כנושה' אף בבית דין. וז"ל: "מי שהוחזק שהוא עני וכשר והולך בתום והדבר גלוי וידוע לדיין ולרוב העם ובא בעל חובו להשביעו בתקנה זו והוחזק התובע שאינו

מסתפק בעניות זה אלא רוצה לצערו בשבועה זו להצר לו ולביישו ברבים כדי להנקם ממנו או כדי שילך וילוה מן העכו"ם או יקח נכסי אשתו ויתן לזה עד שינצל משבועה זו, יראה לי שאסור לדיין ירא שמים להשביעו שבועה זו **ואם השביעו ביטל לא תעשה של תורה לא תהיה לו כנושה**, ולא עוד אלא ראוי לדיין לגעור בתובע ולטרדו מפני שהוא נוטר והולך בשרירות לבו, שלא תקנו הגאונים תקנה זו אלא מפני הרמאין והרי נאמר עד דרוש אחיך אותו דרשהו אם רמאי הוא או אינו רמאי ומאחר שהוחזק זה שהוא עני ושאינו רמאי אסור להשביעו, וכן אני אומר שמי שהוחזק רמאי ודרכיו מקולקלין במשאור ומתנו והרי הוא אמוד שיש לו ממון וטען שאין לו כלום והרי הוא רץ להשבע בתקנה זו שאין ראוי להשביעו אלא אם יש כח בדיין לעשותו עד שיפרע בעל חובו או לנדותו עד שיתן יעשה מאחר שהוא אמוד שפריעת בעל חוב מצוה, כללו של דבר כל שיעשה הדיין מדברים אלו וכוונתו לרדוף הצדק בלבד שנצטוינו לרדפו ולא לעבור הדין על אחד מבעלי דינין ה"ז מורשה לעשות ומקבל שכר, והוא שיהיו מעשיו לשם שמים".

נראה שלאחר תקנת הגאונים על שבועה עדיין ישנו חיוב שלא להשביע כאשר המלוה יודע שאין ללווה מה לשלם ואז המלוה עובר בלא תהיה וכו'.

ט. כתב בכסף הקדשים (ח"מ סי' צז): "ועצמיות האיסור הוא רק אמה דמפורש בסיפא דקרא שם שלא יבא אל ביתו לעבט עבטו. אך חז"ל הזהירו בזה גם מלתבוע

סימן מח – לא תהיה לו כנושה

לתובעו. וכשתובעו והוא נשבע שאין לו וכבש"ע. אז מגלגל עליו שבועה אעתיד לשלם כשהיה לו ואין זה בכלל נושה כיון שאינו לוחצו בזמן שאין לו כדי לשלם אז על ידי שיעבוד עבודה קשה, או שהתביעה היא רק קנטור בעלמא מה שאין כן בזה שתובעו כשהיה לו ישלם לו שאין זה גדר נושה כלל. וכן בחובות שאינם על ידי מלוה רק על ידי שכירות וכדומה לא שייך איסור זה, ואולי מכל מקום נכון להיזהר".

מדבריו עולה שלא כגר"ח קנייבסקי וכפי שכתבנו לעיל שבעצם התביעה בבי"ד אין משום לא תהיה לו כנושה².

כשיודע שאין לו לשלם... וכן הוא בזה שכיון שהשמיענו השי"ת שנכון שלא להתאכזר על הלווה לכנוס לביתו לעבט עבוטו ממילא נכון לעשות משמרת מדרבנן שלא לתובעו ביותר בזמן שהוא יודע ודאי שאין לחברו לשלם". בדבריו חידוש שעובר רק בלקיחת עבוט ולא בדחיקתו לתשלום. וממשיך:

"ואיסור זה לא שייך כי אם כשתובע גם כשיודע שאין לו מאומה לא שום מקרקעי ולא שום מטלטלין בשום מקום והיינו כפי החלכות דסדר בעל חוב. שכל שלפי סדר זה אין בידו לפרוע כלל אז אסור לתובעו מה שאין כן לעשות סדר בעל חוב יש לו

2. הערת הרה"ג אביגדר נבנצל רב העיר העתיקה ירושלים: אא"כ יודע שאין לו. תשובת המחבר: אבל דברי הגאון מבוצץ ברור מללו שאינו עובר בתביעה שאינה מחמת הלוואה.